

usûl

İslam Araştırmaları
Islamic Researches / بحوث إسلامية

Sayı: 4, Temmuz-Aralık 2005
ISSN 1305-2632

Sahibi/Publisher
Yavuz KAMADAN

Editör/Editor-in-Chief
Faruk BEŞER

Editör Yardımcısı/Associate Editor

Hayati YILMAZ / Muammer İSKENDEROĞLU / H. Mehmet GÜNAY

Yayın Kurulu / Editorial Board

Abdullah AYDINLI (Sakarya Ü.) / Sabri ORMAN (IIU Malaysia)
İbrahim KALIN (College of the Holy Cross MA, USA.) / İrfan İNCE (Sakarya Ü.)
Ahmet BOSTANCI (Sakarya Ü.) / Atilla ARKAN (Sakarya Ü.) / Fuat AYDIN (Sakarya Ü.)
İbrahim EBU RABİ (Hartford Seminary, USA) / Erdiç AHATLI (Sakarya Ü.)
İsmail ALBAYRAK (Sakarya Ü.) / Mehmet ÖZŞENEL (Sakarya Ü.) / Muhammet ABAY
(Marmara Ü.) / Murteza BEDİR (Sakarya Ü.) / Yavuz KAMADAN (Sakarya Ü.)

Danışma Kurulu / Advisory Board

Ahmet DAVUTOĞLU (Beykent Ü.) Ahmet GÜÇ (Uludağ Ü.)
Ali ERBAŞ (Sakarya Ü.) Alparslan AÇIKGENÇ (Fatih Ü.)
Bilal GÖKKIR (S.Demirel Ü.) C. Sadık YARAN (İstanbul Ü.)
Cağfer KARADAŞ (Uludağ Ü.) Ejder OKUMUŞ (Fırat Ü.)
E. Sait KAYA (İSAM) M. Sait ÖZERVARLI (İSAM)
Ferhat KOCA (Gazi Ü.) İ. Kafi DÖNMEZ (Marmara Ü.)
İbrahim HATİBOĞLU (Uludağ Ü.) İlhan KUTLUER (Marmara Ü.)
M. Ali BÜYÜKKARA (O.Mart Ü.) M. Erol KILIÇ (Marmara Ü.)
Mehmet BAYRAKDAR (Ankara Ü.) Mehmet PAÇACI (Ankara Ü.)
Mesut OKUMUŞ (Gazi Ü.) Muhsin AKBAŞ (O.Mart Ü.)
Mustafa KARA (Uludağ Ü.) Mustafa ÖZTÜRK (Çukurova Ü.)
Ö. Mahir ALPER (İstanbul Ü.) Raşit KÜÇÜK (Marmara Ü.)
Recep KAYMAKCAN (Sakarya Ü.) Suat YILDIRIM (Marmara Ü.)
Şükrü ÖZEN (İSAM) Yunus APAYDIN (Erciyes Ü.)

Sayı Hakemleri / Referees on This Issue

Faruk BEŞER / Zekeriya GÜLER / İsmail YİĞİT / Mesut OKUMUŞ / H. Mehmet GÜNAY
H. Ahmet ÖZDEMİR / Davut AYDÜZ / Levent ÖZTÜRK / Ferhat KOCA / Ayhan TEKİNEŞ
/ Bilal AYBAKAN / Murteza BEDİR / Atilla ARKAN / Mustafa ÖZTÜRK / İhsan KAHVECİ
/ Abdüssamet BAKKALOĞLU / Muharrem KILIÇ / Mehmet ÖZŞENEL / Hayati YILMAZ /
Şükrü ÖZEN / Ahmet BOSTANCI / M. Ali BÜYÜKKARA / H. İbrahim BULUT

Usûl İslam Araştırmaları hakemli bir dergidir.

Yılda iki sayı olarak yayımlanır. Yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İletişim / Communication

Hayati YILMAZ, Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Ozanlar / ADAPAZARI / TÜRKİYE, +90 (264) 274 30 60
Web: <http://www.usuldergisi.com>, e-Posta: hayatiyilmaz@hotmail.com

Temmuz 2006

usûl

İslam Araştırmaları
Islamic Researches / بحوث إسلامية

Sayı: 4, Temmuz-Aralık 2005

Görüldüğü gibi, sadece nakille kalmayan müdekkik bir yazarla karşı karşıyayız. *Sefîne-i Evliyâ'yı* kendi türü içerisinde farklı kılan, ona ansiklopedik bir hüviyet kazandıran temel hususlar da bunlardır. Nitekim hazırlayanlar, yazarın iki yüz farklı kaynağı referans aldığını tespit etmişlerdir. Bu rakam, ele alınan şahısların, yazarın çoğunu görüp inceledim dediği eserleriyle birlikte oldukça büyük bir yekûna ulaşacaktır.

Esasen *Sefîne-i Evliyâ*, II. Abdulhamîd dönemi Dîvân-ı Hümâyün Kalemî Muhimme Odası görevlilerinden Mehmed Sami es-Sünbülî tarafından kaleme alınan *Esmâr-ı Esrâr* (İstanbul, 1316 / 1900) adlı küçük hacimli bir kitapçığın şerhidir. Ancak *Sefîne-i Evliyâ* bir şerhten çok ötedir. Daha doğrusu, yazar bir şerh hazırlama niyetiyle başlamış, zamanla bu niyet müstakil bir kitap telifine dönüşmüş ve beş ciltlik ansiklopedik bir çalışma meydana gelmiştir. Bu eserde, ekseriyeti Anadolu'da yaşamış olan iki bin dolayında sûfinin hayatı konu edilmektedir. Ayrıca bazı tekkelerin, türbelerin ve mezarların bizzat yazar tarafından çekilen fotoğrafları da bulunmaktadır. Bu yapıların çoğu, bugün tarih ırmağında yokluğa mahkûm edilmiş; bir kısmı ise, bazı yenileme çalışmalarıyla farklı fonksiyonlarla hizmet vermektedirler. Bu bakımdan eser, kişilerin tarihine olduğu kadar kurumların ve tasavvufî yapıların tarihine de tanıklık etmektedir.

Sefîne-i Evliyâ'nın içeriği kısaca şöyledir:

- ✦ I. Cilt: Mukaddime, tasavvufun anlamları, takrizler, Kadiriye, Rûmiyye, İsmailiyye, Ganiye-i Kadiriye, Halisiyye, Bedeviye, Medeniye, Şazeliyye, Desukiye, Senusiye, Zeyniyye, Kübreviyye, Mevleviyye, Sadiler ve Bektaşiler.
- ✦ II. Cilt: Nakşibendiler, Çeştiyye, Bayramiyye ve Celvetiyye tarikatları ve şeyhleri.
- ✦ III. Cilt: Celvetiyye, Hayvetiyye, Rüşeniyye, Gülşeniyye. Sezâiyye, Karamâniyye, Cemâliyye, Sünbülîyye, Sivâsiyye ve Şa'bâniyye tarikatları ve şeyhleri.
- ✦ IV. Cilt: Şa'bâniyye kollarından Çerkeşiyye, İbrâhimiyye, Bekriye, Sinâniyye ve Uşşâkiyye tarikatları ve şeyhleri.
- ✦ V. Cilt: Ramazâniyye, Cerrâhiyye, Rufâiyye, Cihângiriyye, Mısriyye ve Mevleviyye tarikatları ve şeyhleriyle İstanbul'da bulunan tekkelere ait bilgiler.

Sefîne-i Evliyâ'yı yazar, kendi ifadesine göre, 8 Aralık 1900 tarihinde yazmaya başlamış ve müsveddelerini 6 Ekim 1923 tarihinde tamamlamıştır. Bu demektir ki, eser 23 yıllık bir çalışmanın ürünüdür. Bu kitapta verilen bilgilerin yeterince tahkik edildiğine işaret olarak değerlendirildiği gibi, yazarın ilmi anlamda iyi bir iz sürücü ve fikrî takipçi olduğuna da işaretidir. Ne var ki kitabın yayınlanması başlı başına bir yazı konusudur. Nitekim yazar kitabı yazdıktan hemen sonra bastırmak yerine iki sene bekletmiş, 1925 yılında son halini vererek beyaza çekmiş ve matbaaya teslim etmiştir. Lakin harf inkılâbı sebebiyle eser basılamamıştır. Bilahare eseri Ali Yılmaz ve Mehmet Akkuş yayına hazırlamışlardır. Bununla birlikte eserin yayını

hemen gerçekleştirilmemiş, I. Cilt İstanbul'da 1990 yılında Seha Neşriyat tarafından yapılmıştır. Eserin diğer ciltleri de yayınlanacak diye beklenirken, araya uzunca bir zaman girmiş, nihayet II. Cilt İstanbul'da 1999 tarihinde yayınlamış ve eser tamamlanmadan yayını kesilmiştir. Ancak bir bütün olarak ilim ve kültür dünyamıza geçtiğimiz aylarda kazandırılabilmiştir. Bu bakımdan eserin yayını da adeta telifi gibi, uzunca bir süreç almıştır.

Sefîne-i Evliyâ, hedef kitle daha çok ilmi akademik çevre olarak düşünüldüğünden her hangi bir sadeleştirme yapılmadan günümüz alfabesine çevrilmiştir. Doğrusu eserin eski harflerle de olsa matbu olmaması göz önünde bulundurulursa bu yayının önemi daha iyi görülmüş olur. Son cilde eklenen karma indeks de eserden yararlanmayı kolaylaştırmıştır. Netice itibarıyla, Osmanlı kültürü, tasavvufu, edebiyatı, ilmi ve gündelik hayatı gibi konular üzerinde çalışan bilim adamlarının temel referanslarından biri olan bu önemli kaynağın hazırlanmasında ve yayınlanmasında emeği geçen tüm ilim, irfan ve hizmet ehline teşekkür etmek gerekir.

İslamla Yüzleşen Batı

Michel Lelong, (Çev. Ali Erbaş), Ufuk Kitap, İstanbul, 2006, 144 sayfa

Arş. Gör. Dr. İbrahim ÇAPAK*

Prof. Dr. Ali Erbaş tarafından çok önemli bir eseri Türkçe'ye kazandırılan Michel Lelong, 25 Şubat 1925 tarihinde Anger'te doğmuş, Arap Edebiyatı alanında uzmanlaşmış, 20 yılı aşkın kaldığı Fas'ta Kilise ve İslam arasında diyalog çalışmalarını yürütmüştür. Lelong, halen diyalog çalışmalarına Fransa'da "Dinlerarası İlişkiler" ismiyle devam etmektedir.

Eser, çevirenin önsözü, yazarın önsözü ve beş bölümden oluşmaktadır. Eserin çevirisini yapan Prof. Dr. Ali Erbaş, Müslüman-Hıristiyan ilişkileri ile ilgili bir değerlendirme yapmakta, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında zaman zaman ciddi savaşlar olmakla beraber, aralarındaki münasebetlerin bitmediğini, tersine gittikçe arttığını ifade etmektedir. Erbaş, gerek Müslümanlar gerekse Hıristiyanlar tarafından dinler arasında diyaloga yönelik eserlerin yazılmasının önemli olduğunu, bu eserin de bu anlamda önemli bir katkı sağlayacağını ifade etmektedir.

Önsözde, Haziran 1940'da varoluşun ve tarihin trajik bir durumunu keşfettiğini, söz konusu tarihe kadar ailesi ile gayet mutlu yaşarken bu tarihte şiddet ve yalancılıkla tanıştığını ifade eden yazar, şiddet ve yalancılıkla karşılaşmasına sebep

* Arş.Gör.Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.

olan şeyin ise 2. Dünya savaşında meydana gelen hadiseler olduğunu zikretmektedir. Oğlunu da bu dönemde kaybeden yazar, rahip olduktan sonra Kuzey Afrika'ya gitmiş, ölen oğlu ve onun Faslı arkadaşlarının kabirlerinin bulunduğu Alsace mezarlığında derin düşüncelere daldığı sırada İslamı keşfetmiştir.

Yazar, 1940'dan sonra gelişen olaylara değinerek Körfez Savaşında Uluslararası hukuku hiçe sayarak Kuveyt'e giren Saddam Hüseyin'in Birleşmiş Milletler tarafından cezalandırılmasının yerinde olduğuna, ancak Birleşmiş Milletlerin aynı hassasiyeti Filistin'de ve Lübnan'da yıllardan beri benzer olaylar yaşandığı halde göstermediğine dikkat çekmektedir. Bu arada yazar, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın bir kararına uymak için neden büyük güçler kullanılarak on binlerce Iraklı'nın öldürülmesine karar verildi? Bizim için söz konusu olan "İnsan Hakları", ölüleri için ağlayan, yaralılarını tedavi etmeye çalışan, kayıplarını bekleyen Ortadoğulu aileler için neden söz konusu değil? şeklinde sorular sormakta, arkasında da General de Gaulle, İslam Konferansı Teşkilatı Genel Sekreteri Habib Şatti ve UNESCO'nun Genel Direktörü M. Amadou Mahtar'ın bazı ifadelerine atıflar yaparak şöyle demektedir: "21. yüzyılda yeni dini çatışmaların olmamasını istiyoruz. Bunun için farklı kültürler, dinler ve halklar arasında diyalogun kurulması zaruri bir ihtiyaçtır."

"Geçmişin Öğretileri" başlığını taşıyan birinci bölümünde yazar, 13. yıldan itibaren Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında gelişen ilişkiler hakkında bazı değerlendirmeler yapmaktadır. Ayrıca yazar, bu bölümde İslam'ın Hıristiyanlığa bakışını Kur'an'ın 4. sûresinin 171-172, 112. sûresinin 1-4, 29. sûresinin 46, 2. sûresinin 62, 3. sûresinin 114, 5. sûresinin 82 ve 48. ayetlerine yer vererek ortaya koymaya çalışmaktadır. 8. yüzyıldan itibaren Batı'da modern vakanüvislerin büyük çoğunlunun hep bir ağızdan, bazen açıkça bazen de zımnen, Hıristiyanlığa zulmeden bir İslam imajı propagandası yaptığını belirten yazar, bütün olumsuzluklara rağmen Müslümanlarla Hıristiyanların ilişkilerinin gelişmesine yönelik önemli çabaların olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre dinlerarası diyalog bağlamında 12. yüzyılda en meşhur ve dikkat çekici örnek François d'Assise ile Mısır sultanı Melik el-Kamil arasında gerçekleşmiştir. Yazar, ayrıca Roger Bacon, Raymond Lulle, Voltaire, Mozart, Bonaparte, Napolyon, Goethe, Victor Hugo ve Lamertine gibi batılı filozof ve şairlerin İslam hakkındaki olumlu bakışlarına yer vermekte, İslam hakkındaki bilgisizlik ve ona karşı yapılan yanlışlıklara rağmen son yarım yüzyılda Kilise ve İslam arasında yeni bir anlayışın ortaya çıkması ve sonuçlarını göstermeye başlamasının mutluluk verici olduğunu ifade etmektedir.

"Yeni Perspektifler" başlığını taşıyan ikinci bölümde yazar, II. Vatikan konsilince kabul edilen önemli iki metin üzerinde durmaktadır. Bunlardan *Lumen Gentium* adını taşıyan birinci metin 5'e karşı 2151 oyla kabul edilmiş ve 24 Kasım

1964 tarihinde Papa tarafından resmen ilan edilmiştir. Bu metinde yer alan şu ifadeler dikkat çekicidir: "Kurtuluş Tasarısı, Yaratıcıyı tanıyan herkesi eşit bir şekilde ve öncelikli olarak da İbrahim'in inancına bağlı olan ve son gün insanları yargılayacak hakim olan merhametli Yaratıcıya bizimle birlikte inanan ve ibadet eden Müslümanları içine almaktadır." Din bilgileri toplantısına ait İslam'la ilişkileri hatırlatan diğer metin ise, Hıristiyanlık dışı dinler hakkında gerçekleştirilmiş olan *Nostra Aetate* isimli deklarasyondur. 15 Ekim 1965 tarihinde yapılan oylamada 242'ye karşı 1763 oyla kabul edilmiş ve Papa tarafından 28 Ekim 1965'te resmen ilan edilmiş olan bu deklarasyonda yer alan bazı ifadeler şöyledir: "Kilise; yaşayan, varlığı devam eden, merhametli, her şeye gücü yeten, göğün ve yerin yaratıcısı, insanlara hitap eden tek Tanrı'ya inanan ve ibadet eden Müslümanlara saygıyla bakmaktadır. Onlar İbrahim'in Tanrı'ya boyun eğdiği gibi tüm içtenlikleriyle Tanrı'nın emirlerine boyun eğmeye çalışmaktadırlar, öyle ki, İslam inancı büyük bir memnuniyetle İbrahim'e referansta bulunur..."

Karşılıklı olarak Müslüman ve Hıristiyanlar arasında bazı ön yargıların bulunduğu ancak bunun Kur'an ve İncil'den kaynaklanmadığını ifade eden yazar, ayrıca dinlerarası diyaloga özellikle de İslam ve Hıristiyan diyaloguna çağırان bazı örneklerle yer vermektedir. Bu bağlamda Muhammed Talbi ve Abdülvahab Bouhdiba gibi akademisyenlerin açıklamalarının yanı sıra İslam Konferansı Teşkilatı Genel Sekreteri M. Hamid el Ğabid'in Körfez Savaşı'nın hemen akabinde II. Jean Poul'e yazdığı mektuba ve Kardinal Arinze'nin bu mektuba cevaben yaptığı mesaja da dikkat çekmektedir. Yine bu bölümde yazar, bazı Hıristiyanların İslam'da kadına değer verilmediği gibi bir anlayışa sahip olduklarını ancak bunun doğru olmadığını ifade etmektedir.

"Uluslararası bağlam" adını taşıyan üçüncü bölümde yazar, körfez savaşı ve özellikle de Kudüs üzerinde durmaktadır. Körfez savaşının iyi sonuçlar vermediğini, açlık ve sefalet getirdiğini ifade eden yazar, Fransa'nın onbinlerce kurban verilmeden krize nasıl bir çözüm bulunabileceği konusunda Avrupalı ve Arap müttefikleriyle çalışarak bağımsız bir pozisyon benimsediğine yer vermektedir. Yazara göre bu savaşın birçok sorunu çözdüğü ve rezervler yarattığı, savaşı isteyenlerin yaydığı bir söylentidir. Büyük güçler, bu savaşta ahlakı, işlerine geldiği gibi kullanmış ve uluslararası ahlak bu savaşta istiyormuş gibi bir hava oluşturmuşlardır. Ayrıca yazar, İslam Konferansı Teşkilatı, Papa II. Jean Paul ve Katolik önderlerin barış çabalarına yer vermektedir.

Kudüs'ün bütün ilahi dinler tarafında kutsal sayıldığını ifade eden yazar, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin birçok kez Kudüs'ün statüsünü değiştirmek için İsrail Devleti tarafından alınan kararları en sert ifadelerle eleştirdiği bu ve benzeri olumlu gelişmelerin, Jean Halperin'i şunları söylemeye teşvik ettiğine yer

vermektedir: “Nihai olarak Kudüs için cesaretle ve gerçek inançla iyice düşünülmüş yepyeni çözümlere teşebbüs etmek gerekecektir”. Yine yazarın ifadesine göre İsrail hükümeti tarafından alınan tek yanlı kararlar bunun tam tersi gelişmelerin olduğunu görmemek imkansızdır. Öyle ki bu kararları sadece bu şehirde yaşayan Hıristiyan ve Müslümanlar değil, Birleşmiş Milletler Teşkilatı’na bağlı hemen hemen bütün devletler reddetmektedirler. Ayrıca yazar, Kudüs’ün statüsünün değiştirilmesi ile ilgili Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin çabalarının yanı sıra Martin Buber ve Profesör Leibovitz gibi akademisyenlerin de çalışmalarına atıflarda bulunmaktadır.

“Kültürlerin tanışması” ismini taşıyan dördüncü bölümde yazar, özellikle son bir asırda Avrupa’da ve Amerika’da çok sayıda araştırmacının İslam dünyası ile ilgilendiğini ifade etmektedir. Ona göre Blachere, Massignon, Luis Gadret, Levy-Provençal’dan sonra Jacques Berque, Andre Miquel, François Burgea, Bruno Etine ve diğer birçok araştırmacı dünün ve günümüzün İslam medeniyetiyle ilgili değerli çalışmalar yayınlamışlardır. Yazar, Avrupalıların İslam medeniyet ve ilim adamlarını yeterince tanımadıklarına yer vererek, İslam dünyasının yetiştirdiği önemli âlimlerden sadece bir kaçını tanıyarak, İbn Sina, Gazali, İbn Arabi ve İbn Haldun hakkında kısaca bilgi vermektedir. Daha sonra yazar, reform hareketlerine değinerek, 20. yüzyılın sonunda Arap dünyası ve Avrupa arasındaki politik ve kültürel ilişkilerin gelişmesinin Yakındoğu’da ve Mağrib’de entelektüel ve dini bir yenilenmenin ortaya çıkmasına katkıda bulunduğunu ifade etmektedir. Reformizmin öncülleri arasında Halil Cibran, Mikail Nuaymeh, Cemaledin Efgani, Reşid Rıza ve Muhammed Abduh’u sayan yazar, özellikle de Seyyid Ahmed Han, Muhammed İkbâl, Emir Abdulkadir ve Abdülhamid b. Badis’in faaliyetlerine dikkat çekmektedir.

“İncil’den Kur’an’a” ismini taşıyan eserin beşinci ve son bölümünde yazar, Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların Allah’ın kainatı yarattığına, insanlara konuştuğuna, O’nun İbrahimî üç dine ait ortak değerlerin kaynağı olduğuna, Son Güne ve yeniden O’na döndürüleceğimize inandıklarına yer vermektedir. İlah ve peygamber konusunda bunlar arasında var olan temel farklılıklara da dikkat çeken yazar, Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında temel ayrılığın Mesih’e ve Kur’an’a yaklaşımlarında ortaya çıktığını ifade etmektedir. Yazara göre Müslümanlar için İsa’nın peygamberler arasında önemli ve seçkin bir yeri vardır, fakat o “Allah’ın oğlu” değildir. Kur’an birçok ayette onun doğumundan, görevinden ve kutsallığından bahseder. Kur’an’da geçen ilgili ayetlere yer verdikten sonra Hz. Muhammed’in Müslümanların kalbindeki sevgili, ilahi kelimelerin taşıyıcısı, İslam’a bağlılık ve sadakat yolu üzerinde bir model olduğunu ifade eden yazar, 33. sürenin 45-47, 7. sürenin 2. ve 18. sürenin 110. ayetlerini zikrederek şu ifadelerle yer vermektedir “Kilise nasıl bu metinlerin karşısında yer alabilir? İnançına bağlı bir Hıristiyan

Kur’an’a ve Peygamber Muhammed’e karşı olamaz, tıpkı bir Müslüman’ın Meşih’in sırrına karşı olmadığı gibi.”

Kısaca içeriğinden söz ettiğimiz Michel Lelong’un *İslâm’la Yüzleşen Batı* adlı eseri, Müslümanlarla Hıristiyanların bir takım ortak noktalarda buluşabileceklerini ortaya koyan önemli bir eserdir. Bu eserde batının İslam dünyasına karşı önyargılarına yer verildiği gibi onların bu önyargılardan kurtulmaları gerektiği de ifade edilmektedir. Bu eser, her akademisyenin, ayrıca 21. yüzyılda küçülen dünyada bütün insanların bir arada yaşayabileceğini düşünen herkesin istifade edebileceği güzel bir eserdir.

Ebeveyn-i Resul Risaleleri,

Mustafa Akçay, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, 2005, 309 sayfa

*Halil İbrahim BULUT**

Müminlerin kalbinde Hz. Peygamber’e karşı derin bir muhabbet, saygı ve minnet duygusu vardır ve böyle olması da imanlarının tabii bir sonucudur. Allah Resulü’ne sevgi ve hürmet göstermek imanın ölçüsü ve bağışlanmanın en önemli vesilelerinden biri kabul edilmiştir. Bu husus, Hz. Peygamber’in “*Sizden biriniz beni çocuklarından, anne ve babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe tam iman etmiş olamaz.*” (Buhârî, “İmân”, 8; Müslim, “İmân”, 70) ifadeleriyle ortaya konulmuştur. İnananların Allah Resulü’ne karşı bu sevgi, saygı ve vefaları, O’nun ailesini ve soyunu sevmelerine, onlara karşı iyi duygular beslemelerine, saygılı ifadeler kullanmalarına ve onları hayırla anmalarına vesile olmuştur. Bu durum bir bakıma İslam’ın anne-babaya ve genel anlamda büyüklere saygılı davranmayı emretmesiyle de yakından alakalıdır. Bununla birlikte Allah’a isyanın söz konusu olduğu durumlarda, ataların batıl inanç ve geleneklerine bağlı kalmaya, onlara itaat etmeye de İslam dini asla izin vermemiştir.

Anne-babaya saygıyı emreden ancak küfür ve isyanın olduğu bir yerde bunu gerekli görmeyen İslam’ın bu anlayışı, Hz. Peygamber’in ebeveyni hakkında inananların nasıl bir tavır alması gerektiği hususunda tartışmalara sebebiyet vermiştir. Zira Hz. Peygamber’in anne ve babası İslamiyet’in zuhurundan önce vefat etmiştir. Tabii olarak onlar, İslamiyet’e ve Hz. Peygamber’in tebliğine muhatap olmamışlardır. İçinde yaşadıkları toplumun dini inanış ve anlayışı üzere hayatlarını devam ettirdikleri ve bu dini inanç üzere öldükleri akla gelmektedir. Bu noktada özelde Hz. Peygamber’in anne-babasının, genelde bütün atalarının dini

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.